

BELEIDSDOCUMENT versie 2018- 2019

***ACTIEF BURGERSCHAP EN SOCIALE INTEGRATIE OP DE PARCIVALSCHOOL
TE ARNHEM***

INHOUDSOPGAVE

1 INLEIDING

2 VISIE

3 UITWERKING VAN DE VISIE

4 PLAN VAN AANPAK

5 ORIËNTATIE OP JEZELF EN DE WERELD: MENS EN SAMENLEVING

6 EVALUATIE

7 TOELICHTING EN LEERLIJN IN DE KLASSEN

1 INLEIDING

Wettelijke verplichting

Sinds februari 2006 zijn scholen verplicht om aandacht te besteden aan actief burgerschap.

Actief burgerschap: de bereidheid en het vermogen deel uit te maken van een gemeenschap en daar een actieve bijdrage aan te leveren.

Dit beleidsstuk is integraal onderdeel van het schoolplan.

Aanpassingen en herzieningen

Vanaf februari 2008 geldt de *Herziening normering Toezichtkader Actief burgerschap en sociale integratie*.

De wettelijke opdracht regelt dat scholen zelf de invulling kiezen die ze aan bevordering van burgerschap en integratie willen geven.

Van scholen wordt wel gevraagd daarin transparant te zijn en verantwoording af te leggen.

Om bevordering van burgerschap door onderwijs te kunnen realiseren zijn de ontwikkeling van een visie en een planmatige uitwerking daarvan in het onderwijs noodzakelijk.

Jaarlijks en waar nodig worden aanpassingen doorgevoerd waardoor dit beleidsdocument bij de tijd blijft.

In het permanente deel van de schoolgids is onze visie over Actief burgerschap en sociale integratie opgenomen.

2 VISIE

Op de Parcivalschool werken we heel nadrukkelijk aan de bereidheid en het vermogen deel uit te maken van een gemeenschap en daar een actieve bijdrage aan te leveren door middel van het bieden van oefenplaatsen en door het stimuleren van dat gemeenschapsgevoel.

Kinderen hebben het nodig om *nodig* te zijn. Als school streven we ernaar om kinderen het gevoel te geven dat ze nodig zijn in de schoolgemeenschap.

Voor een goed klimaat in de klas en in de school is het nodig dat er een gevoel van verbondenheid heerst. Om die binding te stimuleren tussen klassen onderling werken de klassen regelmatig samen, assisteren oudere kinderen de jongere kinderen bij tal van gebeurtenissen en vieren we gezamenlijk de jaarfeesten. Ook zijn er regelmatig 'Podiumpresentaties', waarbij klassen presentaties houden voor andere klassen en ouders. De zesdeklassers verzorgen die ochtenden ook de catering.

Op de Parcivalschool voelen leerlingen en medewerkers zich verbonden met elkaar en met de schoolgemeenschap. Door de gemeenschappelijke organisatie en viering van de jaarfeesten wordt dat telkens gestimuleerd en versterkt. Medewerkers en kinderen geven om elkaar. Iedereen heeft het gevoel erbij te horen. En er is sprake van een gevoel van eigenaarschap: het is onze klas en onze school.

Om het gemeenschapsgevoel te versterken, laten we de kinderen in alle klassen nadenken over welke taken en verantwoordelijkheden zij in de klas zelf op zich zouden kunnen (en willen) nemen. In de hogere klassen bedenken de kinderen ook taken en verantwoordelijkheden, die leerlingen in de school kunnen krijgen. En in klas 6 kijken we met de leerlingen welke bijdrage zij kunnen leveren aan de buurt.

De uitdaging is om de leerlingen ook zelf de organisatie van de taken in handen te geven. Ze moeten 'eigenaar' worden dus verantwoording dragen en afleggen. Het gaat namelijk niet zo zeer om de taak zelf, maar om het hogere pedagogische doel: verantwoordelijkheid voor (en betrokkenheid bij) de gemeenschap.

Zo laten we aan de kinderen weten dat we ze nodig hebben, dat ze belangrijk zijn, dat ze iets bij te dragen hebben aan de gemeenschap. En ze leren zo, door te doen, allerlei vaardigheden die ze nodig hebben als (toekomstig) burger in onze democratische samenleving. De klas en de school als een oefenplaats voor democratisch, actief burgerschap!

In 10 statements kort samengevat:

- 1-Actieve betrokkenheid, mee willen doen, er bij willen horen.
  - 2-Bewust zijn van je gedrag en daar de verantwoordelijkheid voor willen nemen.
  - 3-Denken in overeenkomsten en niet in verschillen.
  - 4-Initiatieven nemen in het leveren van een bijdrage aan het welzijn van anderen.
  - 5-Vertrouwen hebben in jezelf en de ander.
  - 6-Weten dat je voor de ander iets kunt betekenen en er plezier aan beleven dat te doen.
  - 7-Erkennen dat iedereen er toe doet; niemand buiten sluiten.
  - 8-Nieuwsgierig zijn naar wat de ander beweegt door de dialoog aan te gaan.
  - 9-Willen, kunnen en durven luisteren.
  - 10-Aangeven van je eigen grenzen zonder over die van de ander heen te gaan.
- Het Wereldburgerschap verover je door in aanraking te komen met de maatschappelijke, economische en ecologische samenhangen wereldwijd. Wereldburger kun je worden door ontmoetingen met andere culturen, waarbij kunst, verhalen, feesten en tradities een bron zijn.

De Parcivalschool sluit hierop aan met onderwijs in vreemde talen. Met leergebieden als

levenskunst, plant -, dier- en menskunde, heemkunde en (economische) aardrijkskunde wordt de oriëntatie op de leefomgeving in een steeds wijder wordende wereld versterkt. Leerlingen worden betrokken bij de interculturele samenleving in hun woonplaats en de samenleving van mens en natuur over de hele wereld.

-Het beleid actief burgerschap/wereldburger is uitgewerkt in de Leerlijn Actief burgerschap en wereldburgerschap (Zie o.a. scholgids, map klas en of website).

3 UITWERKING VAN DE VISIE

Doel: leerlingen de kans geven zich de kennis en inzicht, vaardigheden en houdingen eigen te maken, die horen bij het leven in een democratische gemeenschap.

Activiteiten Alle activiteiten die we ondernemen in het kader van actief burgerschap en sociale integratie zijn verankerd in het curriculum van de Parcivalschool en de leerlijn cultuureducatie. Maar vooral ook in de cultuur: zo doen we dat hier op school.

Leergebied: Oriëntatie op jezelf en de wereld: Mens en samenleving.

Alle activiteiten die we ondernemen in het kader van actief burgerschap en sociale integratie zijn onderdeel van dit leergebied en maken dus deel uit van de invulling van de onderstaande kerndoelen. Dit leergebied fungeert als het ware als een paraplu.

De visie vertaald in passende activiteiten voor de hele school

In de hierbij horende leerlijn staat vermeld welke activiteiten we ondernemen, in welke klassen en met wie we samenwerken.

Deskundigheidsbevordering van het personeel op het gebied van actief burgerschap en sociale integratie

Jaarlijks wordt dit onderwerp minimaal vier keer in de planning van de pedagogische vergadering opgenomen. De directie is hiervoor verantwoordelijk. Studieonderwerpen zijn: de brochure van de Inspectie voor het onderwijs, diverse artikelen die op het net verschenen zijn en artikelen in onderwijsbladen. Ideeën en uitvoeringen worden opgenomen in de leerlijn.

Financiën

Kosten die voortvloeien uit de in dit kader geplande activiteiten worden bekostigd uit de budgetten: Jaarfeesten, schoolfeesten en klassenbibliotheek. Dit is in de begroting opgenomen. In totaal gaat het om € 3000,-.

4 Plan van aanpak

Eerste jaar (2006-2007)

- Bewustwording bij het team en directie van ons huidig aanbod op het gebied van Actief burgerschap en sociale integratie.
- Het huidige aanbod in een ‘voorloper concept leerlijn’ opnemen en nieuwe activiteiten erin zetten en uitproberen.
- Op basis van succeservaringen en oriëntatie kan wat van waarde is een vaste plek binnen ons curriculum krijgen.
- Ontwikkelen van een visie en het maken van een beleidsdocument en een plan van aanpak.
- Het beleidsstuk integraal opnemen in het schoolplan 2007-2011.
- Evaluatie jaarlijks in mei/ juni in de pedagogische vergadering.

Tweede jaar (2007-2008)

- Onze visie opnemen in het nieuwe permanente deel van de schoolgids (verschijningsdatum juli 2008).
- De kerndoelen: 34, 35, 36, 37, 38 en 39 worden uitgebreid in het team besproken.
- Bijstellen en uitwerken van het beleidsplan door de directie in samenwerking met het team.
- Het samenstellen van een ‘concept leerlijn Actief burgerschap en sociale integratie’.
- In de teamvergaderingen worden nieuwe ontwikkelingen ingebracht door de directie en de interne begeleider en besproken met het team.
- Het maken van een jaarverslag Actief burgerschap en sociale integratie.
- Evaluatie jaarlijks in mei/juni in de pedagogische vergadering.

Derde jaar (2008-2009)

- Nieuwe impulsen geven aan Actief burgerschap en sociale integratie.
- Geleidelijke uitbreiding per klas van schoolgemeenschapstaken
- In het derde jaar gaat het erom een en ander te formaliseren tot een definitief beleidsplan met een uitgewerkte, heldere leerlijn.
- Evalueren en zo nodig bijstellen van de ‘concept leerlijn’.
- Het maken van een jaarverslag Actief burgerschap en sociale integratie.
- Evaluatie jaarlijks in mei/juni tijdens de pedagogische vergadering.

Vierde jaar (2009-2010)

- De schoolomgeving en de directe buurt in kaart brengen om zo gemeenschapstaken voor de buurt te kunnen inventariseren.
- Vervolgens kunnen er dan activiteiten worden opgezet en uitgevoerd door de hogere klassen.
- Evalueren en zo nodig bijstellen en of uitbreiden van de leerlijn.
- Het definitieve beleidsdocument vaststellen.
- De definitieve leerlijn vaststellen.
- Het maken van een jaarverslag.
- Evaluatie jaarlijks in mei/juni tijdens de pedagogische vergadering.

Vijfde jaar (2010-2011) en verder jaarlijks

- Na evaluatie het beleidsplan waar nodig bijstellen, evaluatie in mei/juni.
- Na evaluatie de leerlijn waar nodig bijstellen.
- Uitvoering geven aan het beleidsplan en de leerlijn.
- Het maken van een jaarverslag.

5 ORIËNTATIE OP JEZELF EN DE WERELD: MENS EN SAMENLEVING

Karakteristiek

In dit leergebied oriënteren leerlingen zich op zichzelf, op hoe mensen met elkaar omgaan, hoe ze problemen oplossen en hoe ze zin en betekenis geven aan hun bestaan. Leerlingen oriënteren zich op de natuurlijke omgeving en op verschijnselen die zich daarin voordoen. Leerlingen oriënteren zich ook op de wereld, dichtbij, veraf, toen en nu en maken daarbij gebruik van cultureel erfgoed.

Kinderen zijn nieuwsgierig. Ze zijn voortdurend op zoek om zichzelf en de wereld te leren kennen en te verkennen. Die ontwikkelingsbehoefte is een aangrijpingspunt voor dit leergebied. Tegelijk stelt de samenleving waarin kinderen opgroeien haar eisen. Kinderen vervullen nu en straks taken en rollen, waarop ze via onderwijs worden voorbereid. Het gaat om rollen als consument, als verkeersdeelnemer en als burger in een democratische rechtstaat. Kennis over en inzicht in belangrijke waarden en normen en weten hoe daarnaar te handelen, zijn voorwaarden voor samenleven. Respect en tolerantie zijn er verschijningsvormen van.

Bij het leren kennen van de wijze waarop mensen hun omgeving inrichten, spelen economische, politieke, culturele, technische en sociale aspecten een belangrijke rol. Het gaat daarbij om datgene wat van belang is voor betekenisverlening aan het bestaan, om duurzame ontwikkeling, om (voedsel)veiligheid en gezondheid en om technische verworvenheden.

Bij het oriënteren op de natuur gaat het om jezelf, om dieren en planten en natuurverschijnselen. Bij de oriëntatie op de wereld gaat het om de vorming van een wereldbeeld in ruimte en tijd. Leerlingen ontwikkelen een geografisch wereldbeeld aan de hand van gebieden en met behulp van kaartvaardigheden. Ze ontwikkelen een historisch wereldbeeld. Dat betekent dat ze kennis hebben van historische verschijnselen in delen van de wereld en van chronologie. Leerlingen leren hun wereldbeeld (over henzelf en de wereld) aan de hand van actuele onderwerpen voortdurend 'bij de tijd' te brengen.

Waar mogelijk worden onderwijsinhouden over mensen, de natuur en de wereld in samenhang aangeboden. Dit komt het 'begrijpen' door leerlingen ten goede en draagt voorts bij aan vermindering van een te overladen onderwijsprogramma. Ook inhouden uit andere leergebieden worden betrokken op de 'oriëntatie op jezelf en de wereld'. Te denken valt aan het lezen en maken van teksten (begrijpend lezen), het meten en het verwerken van informatie in onder andere tabellen, tijdlijn en grafieken (rekenen/wiskunde) en het gebruik van beelden en beeldend materiaal (kunstzinnige oriëntatie). Onderwijs is er immers vooral op gericht om leerlingen zicht te geven op betekenis en samenhang.

Kerdoel 34: De leerlingen leren zorg te dragen voor de lichamelijke en psychische gezondheid van henzelf en anderen.

Kerdoel 35: De leerlingen leren zich redzaam te gedragen in sociaal opzicht, als verkeersdeelnemer en als consument.

Kerdoel 36: De leerlingen leren hoofdzaken van de Nederlandse en Europese staatsinrichting en de rol van de burger.

Kerdoel 37: De leerlingen leren zich te gedragen vanuit respect voor algemeen aanvaarde waarden en normen.

Kerdoel 38: De leerlingen leren hoofdzaken over geestelijke stromingen, die in de Nederlandse multiculturele samenleving een belangrijke rol spelen en ze leren respectvol omgaan met verschillen in opvattingen van mensen.

Kerdoel 39: De leerlingen leren met zorg om te gaan met het milieu.

Drie categorieën en drie aspecten

Vanuit de leerlijnen rondom de bovengenoemde kerndoelen is de leerlijn Actief burgerschap mede ontwikkeld.

Deze leerlijn wordt benaderd vanuit drie categorieën:

- Democratie.
- Participatie.
- Identiteit.

Bij elk van die categorieën zal de leerling kennis en inzicht nodig hebben, zich vaardigheden eigen moeten maken om er mee om te gaan en zal hij zijn eigen houding moeten ontdekken ten opzichte van de mensen, de wereld om hem heen.

Daarom zijn deze categorieën onderverdeeld in drie aspecten:

- Kennis en inzicht.
- Vaardigheden.
- Houdingen.

De categorie 'houding' wordt hier even benadrukt, omdat in de aangeboden verhalen en activiteiten, naast universele wijsheden en waarden, het ook van belang is om welke houding het gaat. Dat kan zijn:

Houden van :	Betrokkenheid, solidariteit, empathie, mededogen
Respect :	Zelfvertrouwen en vertrouwen in anderen.
Gelijkwaardigheid :	Opkomen voor eigen vrijheid en die van anderen
Verdraagzaamheid:	Erkennen van verschillende opvattingen
Waarachtigheid:	Openstaan voor ontmoeten van andersdenkenden
Kennen van rechten en plichten:	Nemen van initiatief
Leren van fouten, vriendschap:	Verantwoordelijkheid voor anderen, de natuur
Zelfverantwoordelijkheid:	Zorgen voor

Vervolgens zijn daar per aspect inhouden aangevoegd en die zijn per klas verschillend in aanpak en uitwerking, samen vormen ze een opbouw in de leerlijn.

De opbouw van de leerlijn

De leerlijn is als volgt opgebouwd:

Kleuterklassen, klas 1 en 2, klas 3 en 4, klas 5 en 6.

Activiteiten die worden aangeboden

De volgende activiteiten worden aangeboden: verhalen vertellen, luisteren naar verhalen, praten over de inhoud van de verhalen, gemeenschapstaken uitvoeren, vieringen van jaarfeesten, podiumpresentaties, sociale competentie oefeningen, projectlessen en allerlei vormen van samenwerken.

Achtergronden van enkele activiteiten

Vertelstof. In de vertelstof (zie ook schoolgids en leerplan) proberen we o.a. aan te sluiten bij ‘ Oriëntatie op jezelf en de wereld: Mens en samenleving’.

Een verteld verhaal kan al heel veel betekenis hebben voor een leerling, maar wint aan waarde, wanneer er samen over nagepraat wordt en dan op een manier, die het kind, de jongere uitnodigt tot zelf denken, tot luisteren naar en leren van elkaar, tot veranderen van ideeën, tot groeien, wijzer worden. Dit wordt in alle klassen toegepast.

De werking van verhalen. Verhalen verbinden. Ze verbinden ons met onszelf en met anderen. Zingevende verhalen gaan daar nog dieper op in. Dit doen ze door menselijke waarden te verbeelden en daardoor zicht te bieden op de eigen waarden, die ieder van ons hanteert in het leven. Eenmaal zichtbaar geworden kunnen eigen waarden gehandhaafd blijven of veranderen. Dat maakt persoonlijke ontwikkeling mogelijk. De verhalen wijzen ons ook op gemeenschappelijke, universele waarden, wijsheden vanuit diverse tradities, culturen, religies. In het onderwijs kunnen verhalen bij uitstek worden gebruikt om verbinding tussen kinderen tot stand brengen, maar ook tussen de kinderen en de andere mensen, waarmee ze samenleven. Het effect van een verhaal kan zo veel breder in de maatschappij voelbaar worden. Kinderen komen door verhalen in aanraking met de kracht van universele wijsheden. In de thematiek van de verhalen spelen ook wereldwijde, of meer lokale waarden en normen een rol. Er worden thema's aangeroerd die op persoonlijke kwaliteiten van kinderen inspelen. Door deze zowel maatschappelijk als persoonlijk vormende thema's kunnen de verhalen gericht worden ingezet om kinderen op een inspirerende manier bewust te maken van zowel de eigen, persoonlijke kracht als het feit dat ze onderdeel zijn van een groter geheel, een samenleving van veel mensen, met verschillende achtergronden, manieren van denken en doen. Een samenleving die haar stempel drukt op de omringende wereld, zorg heeft te dragen voor het milieu, de natuur. Verhalen zijn altijd onlosmakelijk verbonden geweest met het onderwijs. De inhoud en de vorm zijn voortdurend in ontwikkeling. Ook in onze tijd. Verhalen sluiten aan bij de werkelijkheid, verpakken die in een hanteerbare, volgbare vorm. Ze kunnen ingezet worden op alle kerndoelen van het onderwijs, omdat ze raakvlakken hebben met alle kerndoelen. Wij beperken ons hier tot de kerndoelen van: Oriëntatie op jezelf en de wereld. Sinds vorig jaar zijn daarin verwerkt de doelen, die te maken hebben met burgerschapsvorming. Hierdoor zijn de doelen weer aangepast aan de vraag van deze tijd, van onze werkelijkheid.

Voorbeeld *Anansi en de kalebas met wijsheden.* Anansi zat te piekeren. “Stel je nou toch eens voor, dat er iemand op de wereld is, die nog slimmer is dan ik. Iemand, die nog meer wijsheden verzameld heeft. Zou dat kunnen?”

Omdat hij een antwoord op zijn vraag wilde hebben, trok hij de wereld in om alle wijsheden te verzamelen. En inderdaad, hij ontmoette vaak iemand, die nog een wijsheid bezat, die hij zelf ook wilde hebben. En het zou Anansi niet zijn, wanneer hij niet allerlei slimmigheidjes kende om iemand zijn wijsheid af te troggelen. Natuurlijk, hij betaalde er wel eens een eerlijke prijs voor, maar liever niet en hij vond, dat je de wijsheden ook zo mocht meenemen, wanneer er niemand op lette. Hij stopte ze allemaal in zijn kalebasmandje.

Toen hij thuis gekomen was, begon hij weer te piekeren. “Wanneer ik alle wijsheden voor mezelf wil houden, dan moet ik mijn kalebas verstoppen. Maar waar? Boven in de katoenboom, de kankantri? Ja, dat is een goed idee!” Hij hing de kalebas met een draadje om zijn nek en klom naar boven. Maar de kalebas op zijn ronde buik zat hem verschrikkelijk in de weg. Steeds, wanneer hij halverwege de stam van de boom was, gleed hij weer terug. Terwijl hij zo zat te klungelen, was een van zijn kinderen dichterbij gekomen en ze zei: “Pa, waarom heb je die kalebas op je buik gehangen? Waarom doe je hem niet op je rug, als een rugzak, dan klim je in een wip naar boven.”

Anansi schrok geweldig. “Verdraaid nog aan toe! Hoe komt ze erop? De hele wereld heb ik afgereisd en nou is zo’n kind nog wijzer dan ik!” Woedend gooide hij zijn kalebas op de grond. Die brak in heel veel stukken en alle wijsheden vlogen weg, alle kanten op, over de hele wereld. En zo komt het, dat je overal op de wereld wijsheden kunt vinden, maar je moet er wel naar zoeken.

Het praten over de gehoorde verhalen. Het is niets meer, maar ook niets minder, dan in een veilige sfeer met elkaar nadenken, napraten, gedachten en meningen delen, van mening verschillen, van mening veranderen. Leren van elkaar. Groeien. Wijzer worden.

Tijdens het ‘praten over’ zijn de verhalen het uitgangspunt. De rol van de verteller is heel belangrijk. Hoe meer de verteller zich het verhaal eigen kan maken hoe beter het verhaal zal overkomen. Maar nog belangrijker is de rol van de gesprekleider. Dat kan de verteller zijn, maar dat hoeft niet. Wanneer hij in zijn houding neutraal, uitnodigend is, is hij een filosoof in de letterlijke zin van het woord: een vriend van de wijsheid. De leerlingen ervaren zo de ruimte voor wat ze zelf denken.

De leerkracht creëert in de klas een sfeer, die veiligheid biedt, uitnodigt tot het delen van gedachten en gevoelens. Een sfeer, waarbinnen het niet gaat om het beste weten, maar om het samen zoeken. De inbreng van ieder kind is waardevol.

Heel concreet vraagt het praten (filosoferen) met kinderen om:

Tijd: een duidelijk afgesproken tijd.

Een plek: een speciale groepsopstelling in de klas, die uitnodigt tot luisteren, tot delen van gedachten en gevoelens met elkaar.

Een verhaal (in dit geval): een verhaal, dat aansluit bij de leerlingen.

Een verteller.

Een gespreksleider. (Dat kan de verteller zijn) Neutraal, uitnodigend. Zich bewust van eigen vragen, eigen zoeken.

Een veilige sfeer, waarin elk kind zich thuis voelt, waarin je vragen mag hebben, vragen mag stellen.

Genieten, want filosoferen is ook gewoon leuk. Uitnodigende en prikkelende vragen met de nodige humor zullen het voor de kinderen ook luchtig maken.

De sleutel tot filosoferen is het stellen van open vragen en het aanmoedigen van de kinderen om de anderen en zichzelf open vragen te stellen. Open vragen hebben geen pasklaar antwoord, maar vragen om nadenken, zoeken, om nog meer vragen.

Vragen, zoals:

Hoe komt het...

Wat gebeurde er toen...

Waar ben je dat tegengekomen...

Waarom denk je dat...

Wanneer zijn dat voor jou...

Wie waren er toen...

Er zijn belangrijke redenen om te praten/ te filosoferen met kinderen:

Het stimuleert zelf denken. Dat houdt in: informatie verwerken, beredeneren, creatief denken, evalueren.

Het brengt ze verder in hun emotionele ontwikkeling: zelfkennis, zelfsturing, motivatie, invoelend vermogen en hun sociale vaardigheden worden er door vergroot.

Het bevordert het hebben van een visie, het ontdekken van waarden, het zoeken naar zingeving: Wie ben ik? Wat kan ik betekenen?

Praten/filosoferen met kinderen doet recht aan hun vragen, meningen, aan hun veranderen van gedachten, aan groeien. Zo heeft het uiteindelijk ook effect op de samenleving. Het begint in de klas, thuis, gaat verder daarbuiten, op straat, in allerlei levenssituaties. Wie weet, wie er wijzer van worden!

6 EVALUATIE

Jaarlijks in mei/juni vindt er een evaluatie plaats van hetgeen gedaan is en wordt bekeken of het plan van aanpak uitgevoerd is en of er bijstellingen nodig zijn. Aanpassingen worden waar nodig opgenomen in het beleidsdocument en of plan van aanpak.

5 TOELICHTING EN LEERLIJN IN DE KLASSEN

Kerdoel 34: De leerlingen leren zorg te dragen voor de lichamelijke en geestelijke gezondheid van henzelf en anderen.

Toelichting

Bij dit kerndoel worden de leerlingen gestimuleerd een gezond gedragspatroon te verwerven dat past bij henzelf en bij de omgeving waarin ze opgroeien.

Het zonder meer aanleren van algemeen geldende regels is in de meeste gevallen ongewenst en weinig effectief. Wat voor de één gezond is, hoeft dat voor de ander niet te zijn. Daarvoor zijn de kenmerken, omstandigheden en opvattingen van mensen te verschillend. Door vanuit de situatie van de kinderen te vertrekken, kan aangesloten worden bij de aanwezige kennis, gevoelens en opvattingen van de kinderen. Positief gedrag dat al aanwezig is, wordt ondersteund. Nagegaan wordt waar in het gedrag en in de situatie verbeteringen wenselijk en mogelijk zijn en wat daarbij komt kijken.

Voor de psychische gezondheid is de sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen van belang. Daarbij staan twee aspecten centraal:

1. **Opkomen voor jezelf.**
Hierbij gaat het om het stimuleren van zelfvertrouwen, positief en realistisch zelfbeeld, zelfstandigheid, zelfbewuste houding en weerbaarheid. En om het leren omgaan met eigen gevoelens, wensen en opvattingen;
2. **Rekening houden met anderen.**
Het betreft hier: omgaan met gevoelens, wensen en opvattingen (waarden en normen) van anderen, inleven in wat de ander voelt, waarneemt, wil en denkt, omgaan met conflicten en aangaan en onderhouden van relaties.
Vaak biedt de dagelijkse schoolpraktijk volop 'oefensituaties': omgaan met conflicten, voor je mening uitkomen, rekening houden met anderen, enzovoort. In veel gevallen is echter aparte lestijd noodzakelijk (bijvoorbeeld kringgesprek over pesten, rollenspel waarin de kinderen leren omgaan met kritiek).

Gezond gedrag

Doordat leren bij dit vormingsgebied vooral ervaring- en handelingsgericht is, wordt de inhoud in belangrijke mate bepaald door de ontwikkeling van de kinderen. Voor de diverse leeftijdsgroepen wordt de keuze van de inhoud bepaald door: rijping/ontwikkeling, kritische momenten in de ontwikkeling, risico's.

Zowel de gesignaleerde kansen als de risico's zijn indicaties voor de wenselijkheid om de betreffende aspecten een plaats te geven in het onderwijsprogramma. Als het bijvoorbeeld gaat om mondverzorging wordt de keuze bepaald door vragen als: zijn deze kinderen al in staat om hun tanden te poetsen? Is er motivatie aanwezig doordat ze bijvoorbeeld aan het wisselen zijn (kleuters) of doordat ze meer aandacht krijgen voor een frisse adem en een verzorgd uiterlijk (begin puberteit)? Lopen ze een verhoogd risico, bijvoorbeeld in de periode dat ze een beugel dragen?

Sociaal-emotionele ontwikkeling

Doordat leren bij dit vormingsgebied vooral ervaring- en handelingsgericht is, wordt de inhoud in belangrijke mate bepaald door de ontwikkeling van kinderen in de diverse leeftijdsgroepen: rijping/ontwikkeling, kritische momenten in de ontwikkeling, risico's. Zowel de gesignaleerde kansen als risico's zijn indicaties voor de wenselijkheid om de betreffende aspecten een plaats te geven in het onderwijsprogramma.

Zo blijkt bijvoorbeeld dat door het toenemende ik-besef bij kleuters, extra aandacht voor een

realistisch en positief zelfbeeld belangrijk is. Deze extra aandacht voor het zelfbeeld en het zelfvertrouwen is ook weer nodig bij het begin van de puberteit, die vaak gekenmerkt wordt door een zekere emotionele instabiliteit en verminderd zelfvertrouwen.

Kerdoel 34 Leerlijn

GEZOND GEDRAG Hygiëne	ACTIEF BURGERSCHAP EN SOCIALE INTEGRATIE
<p>Kleuterklas (groep 1 en 2)</p> <p>belangstelling en verantwoordelijkheid voor het eigen lichaam en de verzorging ervan</p> <p>hygiënisch verantwoorde lichaamsverzorging belang van ontbijt en tussendoortje</p> <p>Klas 1 en 2 Als in kleuterklas</p> <p>Klas 3 en 4 Als in kleuterklas + basisregels voor een goede persoonlijke verzorging</p> <p>Klas 4</p> <p>Klas 5 en 6 Als in vorige klassen + de (lichamelijke) veranderingen in de puberteit.</p> <p>Klas 6: eventueel ‘Max en seksualiteit’ vanuit de kanjertraining aanbieden tijdens de kanjerlessen.</p>	<p>Onderdeel van de dierkunde periode in klas 4 is een deel menskunde. Sinds 2016 hebben we dit onderdeel uitgebreid. Hierin wordt o.a. ingezoomd op de mens; jongens en meisjes, homo’s en genders en een start gemaakt met seksuele voorlichting.</p> <p>De menskunde periode zoals gegeven in klas 7 op de vrijescholen hebben we vervroegd naar klas 5 en klas 6. Hierin komen o.a. onderwerpen als voeding, gezonde voeding, verslaving, groei, puberteit en seksuele voorlichting, iPhone gedrag, voorbehoedsmiddelen, het gedrag, verliefdheden, etc. ruimschoots aan bod.</p>

VOEDING

Kleuterklas

Gezond fruit/brood bakken

Klas 1 en 2

- belang van voedsel
- belang van brood, fruit en melk bij ontbijt en tussendoortje
- maximaal 7 x per dag iets eten of drinken

alternatieven voor riskant snoepgedrag

Klas 3 en 4

- belang van een goed voedingspatroon
- behoefte aan voedsel, afhankelijk van lengte, gewicht, leeftijd en activiteit
- onderscheid basisvoedingsmiddelen (inclusief drinken) en extraatjes
- gevarieerd eten en drinken
- evenwicht in energieopname en -verbruik
- invloed van te veel of te weinig eten op de gezondheid

mogelijkheden tot verandering in het eetpatroon

Klas 5 en 6

- basisregels voor een gezond voedingspatroon
- voedingsmiddelen uit de vijf groepen: brood/aardappelen, groente/fruit, melk/vlees, vet en drinken
- variatie in en tussen deze groepen
- hoofdtaken van de voedingsstoffen eiwit, zetmeel, vet, vezels, water, vitamines en mineralen
- belangrijkste voedingstips
- overeenstemming tussen eet- en bewegingspatroon
- mogelijkheden om het eetpatroon gevarieerder te maken
- eigen verantwoordelijkheid voor delen van het voedingspakket

factoren die het eetgedrag en voedselkeuze beïnvloeden.

RUST, ONTSPANNING, HOUDING EN BEWEGING

Kleuterklas

Klas 1 en 2

belang van rust/ontspanning,
lichaamsbeweging en een verantwoorde (zit-
)houding

Klas 3 en 4

Als in klas 1 en 2

Klas 5 en 6

aandacht voor rust/ontspanning,
lichaamsbeweging en houding

VERSLAVING

Kleuterklas

Klas 1 en 2

Klas 3 en 4

Klas 5 en 6

- invloed van roken en alcohol op de gezondheid en het functioneren van mensen
- factoren bij het ontstaan van verslavende gewoonten

standpuntbepaling ten opzichte van het zelf gebruiken van tabak en alcohol.

ZIEKTE, HANDICAPS EN GEZONDHEIDSZORG

Kleuterklas

- voorbereiding op het periodiek geneeskundig (school)onderzoek of oriëntatie op het bezoek aan de huisarts

ervaringen met het ziekenhuis

Klas 1 en 2

Als kleuterklas +

- voorbereiding op het onderzoek van de tandarts

ervaringen met ziek zijn en beter worden

<p>(koorts, besmetting, medicijnen, huisarts, preventie)</p> <p>Klas 3 en 4 verschillende mogelijkheden en grenzen van het lichaam met betrekking tot prestaties</p> <p>ervaringen met chronische aandoeningen, ongemakken en handicaps EHBO Eenvoudige eerstehulp vaardigheden.</p> <p>Klas 5 en 6 gebruikmaken van de diensten van de gezondheidszorg: arts, periodiek geneeskundig (school)onderzoek, geneesmiddelen EHBO Als in klas 3 en 4.</p>	
<p>SOCIALE COMPETENTIE Drie schoolregels Met ingang van het schooljaar 2007-2008 zijn er drie herziene schoolregels voor alle betrokkenen geïntroduceerd.</p> <p>Sociale vaardigheidstraining Kleuterklas Sociale vaardigheidstraining door middel van kanjertraining Klas 1 en 2 Sociale vaardigheidstraining door middel van kanjertraining Klas 3 en 4 Sociale vaardigheidstraining door middel van kanjertraining Klas 5 en 6 Sociale vaardigheidstraining door middel van kanjertraining</p> <p>Nieuw ingevoerd: de SCOL Sociale competentie is in het schooljaar 2007-2008 als volgt extra aan bod gekomen. Om vast te stellen wat de leerlingen kunnen, hebben we de SCOL ingevoerd en de eerste afname voltooid. In de SCOL (zie Invoering Sociale Competentielijst in de beleidsmap) (zie</p>	<p>SOCIALE COMPETENTIE</p> <p>In alle klassen klassenregels afgeleid van de drie schoolregels in overleg vastgesteld. Het verrichten van klassentaken, schooltaken en gemeenschapstaken. Verhalen en praten over de inhoud.</p> <p>Kanjerlessen in alle klassen volgens de afspraken/besluitenlijst</p> <p>Planmatige aanpak volgens SCOL. Leerlingenvragenlijst vullen leerlingen in in klas 5 en 6. De vragenlijst voor klas 4 niet, want bleek te moeilijk. Thermometer veiligheid wordt wel afgenomen en besproken. Gegevens SCOL gaan direct digitaal naar DUO m.i.v. 2017</p>

<p>SCOL –map voor inhoudelijke toelichting en uitwerking leerlijnen) is het begrip sociale competentie uitgewerkt in acht gedragscategorieën, die op school (maar ook daarbuiten) relevant zijn:</p> <p>ERVARINGEN DELEN; AARDIG DOEN; SAMEN SPELEN EN WERKEN; EEN TAAK UITVOEREN; JEZELF PRESENTEREN; EEN KEUZE MAKEN; OPKOMEN VOOR JEZELF; OMGAAN MET RUZIE.</p> <p>Alle aspecten van sociale competentie komen in alle klassen (volgens de handleiding van de SCOL) aan de orde. Op die manier wordt sociale competentie als concreet vak en volgens plan onderwezen. Zie voor de uitwerking de SCOL map.</p>	
--	--

Kerdoel 37:

Toelichting

In dit kerndoel gaat het om de mens en zijn medemensen en het zich gedragen vanuit respect voor algemeen aanvaarde waarden en normen.

Hierbij hoort ook wat kinderen belangrijk vinden aan familie en vriendschappen en wordt het gedrag in ruzies en pesten behandeld.

In de lagere klassen zal dit vooral betrokken worden op vriendjes in de klas en in de buurt.

Kinderen vertellen hierbij over hun eigen buurt, hun eigen of andere leefgemeenschap.

In de hogere groepen worden deze onderwerpen ook in verband gebracht met de samenleving, en komt men op onderwerpen als waarden en normen, discriminatie en tolerantie, culturele verschillen en andere groepen in de samenleving.

Kerdoel 37 leerlijn

<p>S A M E N L E V E N , W A A R D E N N O R M E N Onderwerpen: Kleuterklas</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Kleuterklas gezin en gezinsleven ▪ soorten gezinnen 	<p>SAMENLEVEN, WAARDEN, NORMEN</p> <p>Het goede voorbeeld geven, samenwerken stimuleren, taken doen: opruimen, luisteren,</p>
---	---

<p>vriendschap: kenmerken en uitingen bij een groepje horen taken op school/ taken thuis</p> <p>Klas 1 en 2</p> <p>Als in kleuterklas + familie ruzie:</p> <ul style="list-style-type: none"> ○ voorkomen ○ oorzaken ○ oplossen <p>taakverdeling in het gezin aantal personen dat in een gezin werkt loon naar werken geld nodig voor ...verenigingsleven</p> <p>Klas 3 en 4</p> <p>Bevolkingssamenstelling van de eigen buurt op basis van gezinssamenstelling, leeftijd, religie, etnische groepen, beroepen</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ pesten in groepsverband ▪ discriminatie ▪ gezelligheid en de behoefte aan saamhorigheid ▪ betaald en onbetaald werk respect <p>Klas 5 en 6</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ etnische groepen in de samenleving ▪ integratie en behoud van identiteit ▪ vooroordelen, stereotypen en tolerantie ▪ emancipatie ▪ vrijheid van meningsuiting ▪ gelijkwaardigheid van seksen ▪ waarden en normen ▪ beroepen en sekse <p>kans op werk, werkeloosheid, uitkeringen en sociale voorzieningen</p>	<p>oudste kleuter helpt jongste kleuter, kanjerles, praten over dingen die gebeuren.</p> <p>Als in kleuterklas + taakuitbreidingen naar leeftijd, kanjerles, samenspelen op het plein.</p> <p>Als boven + tijdens de heemkundeperiodes aandacht voor allerlei ambachten, de eigen buurt en samenstelling, saamhorigheid, gezelligheid, kanjerles.</p> <p>Verantwoordelijk zijn voor eigen gedrag, kanjerles, voorbereiding op de brugklas, tijdens de periode geschiedenis over de democratie en andere regeringsvormen. Uitleg waarom we zorgen met elkaar en voor elkaar door ons voorzieningenstelsel.</p>
--	---

<p>Kerdoel 38 leerlijn</p> <p>ZINGEVING</p> <p>Kleuterklas</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ gebruiken/leefgewoonten feestdagen <p>Klas 1 en 2</p> <p>Als in kleuterklas +</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ godsdienstige feesten ▪ godsdienstige verhalen <p>godsdienstige gebruiken</p> <p>Klas 3 en 4</p> <p>Als in klas 1 en 2 +</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ (verhalen over) belangrijke mensen uit een religie ▪ christendom ▪ de centrale plaats van de kerk ▪ manieren van eten ▪ (joden/ moslims geen varkensvlees; hindoes vaak vegetarisch) <p>Jodendom</p> <p>Klas 5 en 6</p> <p>Als klas 3 en 4 +</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ islam ▪ hindoeïsme ▪ humanisme <p>vrijheid van geloof</p>	<p>JAARFEESTEN VIEREN</p> <p>Gezamenlijke vieringen in alle klassen, met maaltijd, muziek, verhalen, gesprekjes, toneelspel en gebruiken.</p> <p>Per klas aanpassingen qua aanbod, inhoud en vorm passend bij de leeftijd.</p> <p>Bezoek aan een kerk. Bezoek aan Bijbels Openlucht Museum. Verhalen uit de Bijbel worden verteld.</p> <p>Aandacht voor o.a. het Suikerfeest en bezoek moskee.</p>
---	---

Kerdoel 38: Toelichting

De Nederlandse samenleving is de afgelopen jaren pluriformer geworden. Inzicht in onze samenleving is daarom niet mogelijk zonder inzicht in de verschillende geestelijke stromingen.

Onderwijs in geestelijke stromingen is bedoeld om kinderen inzicht te geven in wat mensen beweegt in hun geestelijk leven. Vaak zal dat zich uiten in leefgewoonten en feest- en

gedenkdagen. In de loop van de basisschoolperiode komen in ieder geval vijf geestelijke stromingen aan de orde: Jodendom, christendom, islam, hindoeïsme en humanisme. Dit gebeurt vooral aan de hand van verhalen, gebruiken, leefgewoonten, feest- en gedenkdagen. In de onderbouw wordt (nog) de nadruk gelegd op die elementen die zo dicht mogelijk bij de eigen leef- en ervaringswereld van de kinderen liggen.

Kerdoel 39:

Toelichting

Milieu is alles wat deel uitmaakt van de omgeving van mensen. In die omgeving gaat het zowel om natuur (flora, fauna, gesteente, weer en klimaat, kringlopen) als om (materiële) cultuur, dat wil zeggen alles wat door mensen is gemaakt (gebouwen, infrastructuur, akkers/weilanden, enz.). Er is een wisselwerking tussen mensen en hun milieu: het milieu dat betekenis heeft voor de mens en mensen die ingrijpen in het milieu.

Het milieu heeft betekenis

Het milieu is in allerlei opzichten van betekenis voor mensen.

De natuur brengt voedsel voort, vormt een schatkamer voor materialen met het oog op beschutting, energie (voor verwarming, verlichting, voortbeweging), technische producten en gezondheid, kan een lust zijn voor het oog (een zonsondergang of een bergbeek) maar ook bedreigend (overstromingen, vulkaanuitbarstingen, aardbevingen, een tsunami).

De (materiële) cultuur geeft beschutting (huizen), biedt mogelijkheden om je te verplaatsen (auto, trein, enz), schoonheid (een historische stadskern), kan veiligheid maar ook angstgevoelens oproepen (buurt met wel of juist geen overlast).

En er zijn ook betekenis van het milieu, zowel qua natuur als cultuur, die niet direct een bepaald nut hebben voor mensen, maar die een intrinsieke waarde in zichzelf hebben, bijvoorbeeld de waarde van soortenrijkdom. en de dynamische evenwichten op onze planeet (bijvoorbeeld de mondiale klimaatsverdeling).

Mensen grijpen in

Mensen plegen allerlei ingrepen. Ze verbouwen gewassen en wijden vee, ze bevissen het water, kappen bomen en ontginnen land, halen bodemschatten uit de grond, bouwen fabrieken, lozen afvalstoffen, leggen wegen aan, slopen huizen en bouwen weer nieuwe, produceren afval en 'decibellen' geluid. Het gaat dus om onttrekkingen en toevoegingen aan zowel de natuur als de (materiële) cultuur.

Duurzame ontwikkeling

De leerlingen leren dat ze, in de wisselwerking die er bestaat tussen mens en milieu, kunnen bijdragen aan de bevordering van een duurzame ontwikkeling (hier en daar, nu en straks).

Keuzen maken

De leerlingen worden zich bewust dat ze, bij het maken van keuzen, de ene keer wel en de andere keer niet handelen ten gunste van duurzame ontwikkeling.

Kerdoel 39 Leerlijn

<p>MILIEUBETEKENISSEN</p> <p>Kleuterklas verwondering</p> <p>Klas 1 en 2 Verwondering</p> <p>Klas 3 en 4 Verwondering</p> <p>Klas 5 en 6 Verwondering</p> <p>INGREPEN</p> <p>Kleuterklas</p> <p>Klas 1 en 2 Zorg</p> <p>Klas 3 en 4 Zorg</p> <p>Klas 5 en 6 Zorg</p> <p>KEUZES MAKEN</p> <p>Klas 1 en 2 Bereidheid</p> <p>Klas 3 en 4 Bereidheid</p> <p>Klas 5 en 6 Bereidheid</p> <p>DUURZAME ONTWIKKELING</p> <p>Klas 3 en 4 Verantwoordelijkheid en rechtvaardigheid</p> <p>Klas 5 en 6 Verantwoordelijkheid en rechtvaardigheid</p> <p>CONTEXT</p> <p>Kleuterklas Onderwerp: Het bos, in de eigen omgeving</p> <p>Klas 1 en 2 Als in kleuterklas +</p> <p>Onderwerp: Landschappen in Nederland</p> <p>Klas 3 en 4 Als in 2 en 3.</p>	<p>MILIEU</p> <p>Verhalen vertellen met als grondtoon: de wereld is mooi.</p> <p>Verhalen vertellen met als grondtoon: de wereld is goed.</p> <p>KEUZES MAKEN Het leren kiezen</p> <p>OMGEVING: van dichtbij naar veraf</p> <p>Ieder jaar maken de kleuters in oktober een herfstwandeling in het bos.</p>
--	---

<p>Klas 5 en 6</p> <p>Tropisch regenwoud in de wereld.</p> <p>Onderwerp: Energieopwekking in Europa.</p>	<p>In de heemkundeperiode komen de landschappen in Nederland alsook de verschijnselen van wolken, hemel maan en sterren aan bod. In slootjes peuren en struinen in de omgeving zijn vaste onderdelen. De boerderij.</p> <p>In de vier aardrijkskundeperiodes komen aan bod: de rivier de Rijn, waterkrachtcentrales, energieopwekking in Europa, regenwoud, producten van oorsprong naar de ontbijttafel (economische aardrijkskunde). Vooral de samenhang met mensen, de handelswijze etc. oorzaak en gevolg, komen aan bod.</p>
---	---

WAT WORDT ER GEDAAN?/ WAT WORDT ER ONTWIKKELD?

Kleuterklas

Kerndoel 34

Uitwerking in de kleuterklas

Wat doen de kinderen?

De kinderen zijn ontdekkend bezig met hun lijf met behulp van spiegels en vergrootglazen.

Ze oefenen in de praktijk en/of verbeelde praktijksituaties de hygiënische verzorging van hun lichaam en een gezond wc-gebruik.

Ze ontdekken dat het ontbijt en het elfuurtje belangrijk zijn om je fit te voelen.

Ze bereiden zich spelenderwijs voor op het bezoek aan de jeugd- of huisarts.

Ze wisselen ervaringen uit over het ziekenhuis en spelen gevoelens daarover uit.

Ze verkennen verschillen en overeenkomsten tussen zichzelf en andere kinderen. Ze ontdekken dat iedereen uniek is.

De kinderen leren hun gevoelens, wensen en opvattingen onder woorden te brengen.

Ze ervaren dat conflicten kunnen ontstaan door tegenstrijdige belangen. Ze doen ervaring op met het oplossen van eenvoudige conflicten.

Ze ontdekken bij spelactiviteiten dat mensen van elkaar afhankelijk zijn, elkaar nodig hebben.

Wat doet de leerkracht?

De leraar wekt de belangstelling voor het eigen lijf op door stimulerende activiteiten: ontdektafel, lijfspelletjes, en dergelijke.

Zij oefent met de kinderen hygiënische vaardigheden, met aandacht voor verschillen in gewoonten.

Zij stimuleert gezonde ontbijtgewoontes en gezonde tussendoortjes en gebruikt concrete ervaringen om de kinderen het nut daarvan te laten ontdekken.

Zij speelt de rol van dokter en laat de kinderen ervaren wat de dokter doet en waarom. De hierbij gebruikte attributen komen daarna beschikbaar voor vrij spel in één van de hoeken.

Zij stimuleert het uitwisselen van ervaringen met het ziekenhuis en zorgt voor de nodige attributen om gevoelens daarover uit te kunnen spelen.

De leraar zorgt voor een goed sociaal-emotioneel klimaat.

Zij probeert de school- en thuissituatie zo goed mogelijk op elkaar af te stemmen.

Zij stimuleert het zelfvertrouwen van kinderen door ze positief en respectvol te benaderen en rekening te houden met de eigenheid van ieder kind.

Zij stimuleert de ontdekkingstocht van de kinderen naar de eigen identiteit. En stelt hierbij vragen als:

- Hoe zie je eruit?
- Hoe weten anderen dat jij het bent?
- Waaraan herken je anderen?
- Waarin lijk je op anderen, of juist niet?
- Wat is speciaal aan jou en anderen? en wat is gelijk?
- Waar hou je van? En anderen?
- Wat vind je leuk of fijn?
- Wat zijn je hobby's?
- Van wie hou je of wie vind je aardig?
- Wie zijn je vriendjes?
- Waarom vind je iemand eigenlijk aardig?
- Wat vinden anderen aardig aan jou?

De leraar stimuleert in gesprek en spel het uiten van gevoelens, wensen en opvattingen op een voor iedereen begrijpelijke manier en laat daarbij ruimte voor de gewenste privacy.

Zij reflecteert met de kinderen op eenvoudige conflicten en besteedt hierbij met name aandacht aan hoe ze ontstaan zijn en op welke manier je ze weer op kunt lossen.

Zij gebruikt praktijksituaties om kinderen te laten ervaren dat je elkaar nodig hebt. Ze stelt hierbij vragen als:

- Waarom heb je elkaar nodig?

- Hoe kun je samenwerken?
- Wat moet je dan afspreken?
- Kun je opkomen voor jezelf?

Voorbeelden: Mijn lijf

Mijn lijf

Op een aantal tafels liggen diverse attributen klaar. Na een korte uitleg wat bij elke groepstafel gedaan kan worden, gaan de kinderen in kleine groepjes de tafels langs.

Bijvoorbeeld:

De ontdektafel

De kinderen bekijken hun lijf met het vergrootglas. Ze bekijken hun eigen vel, handpalmen, vingertoppen, nagels, enzovoort. Ze trekken een haar uit hun hoofd om onder de loep te bekijken: zijn beide uiteinden hetzelfde? Aan welke kant zit het haartje vast? Waarom denken ze dat?

Het gezicht

De kinderen bekijken het gezicht van andere kinderen in hun groepje: hoe zien sproeten, ogen, de neus, oren, enzovoort er van dichtbij uit? Waar ontdekken ze haren?

De vingers

Met het stempelkussen maken ze op papier vingerafdrukken van al hun vingers.

Voorbeelden: Wie ben ik?

Wie ben ik?

De kinderen zitten in een kring. Ze bekijken zichzelf in een handspiegel en vertellen wat ze zien. De leraar stelt vragen als:

- Wat zie je aan jezelf?
- Wat kun je zeggen over jezelf, bijvoorbeeld je ogen of je haar?
- Wat kun je vertellen over je lichaam?
- Zijn er dingen hetzelfde bij andere kinderen?
- Wat kun je vertellen over je kleren?
- Hoe kun je nu zien dat jij het bent en niet iemand anders?

Variante hierop is dat de kinderen een tekening maken van zichzelf. Daarbij maken ze gebruik van de handspiegels.

De leraar stelt vragen als:

- Wat zie je aan je neus, ogen of mond?
- Wat zie je in je mond?
- Wat zie je aan mij?
- Wat is er anders aan mij?
- Zijn er ook dingen die verschillen, maar die je niet kunt tekenen?

De kinderen leveren na afloop alle tekeningen in. De leraar kiest een tekening uit en stelt de volgende vragen:

- Wie is dit?
- Waarom denk je dat?
- Waar kun je dat aan zien?
- Wat vind je aardig aan (naam kind)?

Kerdoel 37: kleuterklas

Wat doen de kinderen?

De kinderen vertellen met eigen woorden wanneer een gezin een gezin is.

Ze vertellen over soorten gezinnen, grote en kleine gezinnen, maar ook over één ouder gezinnen.

Ze vertellen over vriendjes:

- Wat doe je met vriendjes?
- Hoe weet je wanneer iemand een vriendje/ vriendinnetje is?
- Wat doe je samen op/ na school?

Ze maken tekeningen over vriendschap en / of het gezin.

Ze leren een liedje over vriendschap.

De kinderen nemen het poëzie- album mee.

- Wie staat er in?
- Hoe komt dat?

Ze praten over buiten een groepje vallen, ruzie maken, goedmaken, vriendjes maken.

- Hoe doe je dat?
- Wat zeg je dan?

Ze bekijken plaatjes over vriendschap en ze verwoorden wat er gebeurd zou kunnen zijn, bijv. kinderen die:

- handen schudden;
- vechten;
- huilen;
- troosten;
- samen spelen.

Ze voeren op school samen taken uit, zoals: planten verzorgen, opruimen. Ze praten over taken thuis: wie doet wat (de boodschappen, de tuin), wie helpt waarmee? Moet het? Wat is leuk en wat niet?

Ze spelen een rollenspel:

- winkeltje met klant, verkoper, caissière, leverancier, baas.

Ze spelen in een hoek:

- winkeltje;
- postkantoor;
- politiebureau.

Wat doet de leerkracht?

De leraar brengt verschillende situaties die te maken hebben met gezinsleven/ vriendschap naar voren in een verhaal. Aan de hand van het verhaal wordt een kringgesprek gehouden.

Zij laat verschillende plaatjes zien over vriendschap. De kinderen moeten vertellen wat er gebeurd is.

Zij bedenkt rollenspelen waarin werkzaamheden thuis/beroepen worden uitgebeeld.

Voorbeelden: Het poëziealbum en Taken raden

Het poëziealbum

De leraar vraagt de leerlingen (in het bijzonder de meisjes) hun poëziealbum mee te nemen. Zij leest een paar rijmpjes voor en laat verschillende kinderen vertellen wie het geschreven hebben. Waarom geven ze hun poëziealbum aan iemand?

Hoe kiezen ze zelf een rijmpje uit? Wie versiert de bladzijde(n) en wie schrijft het op?

De kinderen kunnen kiezen uit enkele plaatjes die al op papier staan. Ze mogen deze zelf versieren en de plaatjes kleuren en het dan aan iemand thuis geven.

Taken raden

Juf speelt een raadspel met de kinderen in de kring. Zij heeft allerlei voorwerpen verzameld die bij een bepaalde klassentaak behoren (of juist bij meerdere taken). De voorwerpen liggen onder een doek in een kist. De kinderen zitten in de kring en pakken om beurt een voorwerp (bezem, borstel voor het bord, puntenslijper, krijt, gedroogd voedsel van dieren, een bloempotje met een plastic bloem, enzovoort). De kinderen vertellen bij welke taken de voorwerpen horen en of ze thuis ook taken hebben.

Kerdoel 38: kleuterklas

Wat doen de kinderen?

De kinderen vertellen over gebruiken thuis. in de familie, bij vrienden.

Ze vertellen over de feestdagen die thuis worden gevierd:

- Wat wordt er gevierd?
- Hoe wordt dat gevierd?
- Doet iedereen dat?
- Wat is de betekenis van die feesten?

Ze helpen mee aan de voorbereidingen van feesten op school.

Ze maken voorwerpen die bij de feesten horen (paasmandje, kerstster, palmpasestok).

Ze spelen toneel: het kerstspel en het spel van de drie koningen. Ze spelen in de klas en ook voor de ouders en een hogere klas.

Wat doet de leraar?

De leraar leidt door middel van vragen het gesprek om kinderen te laten nadenken over de gebruiken bij hen thuis.

- Waarom doen ze dat zo?
- Wat heeft het voor betekenis?
- Van wie hebben ze dat geleerd?
- Wat vinden ze ervan dat anderen andere feestdagen/ gewoontes hebben?

Zij organiseert de viering van bepaalde feesten.

Zij nodigt ouders van kinderen uit om te vertellen over hoe ze een bepaalde feestdag vieren. Ze laten zien wat ze dan klaarmaken. Een speciale tafel? Speciale kleding? Ander eten?

Voorbeelden: Kerstfeest

Kinderen vertellen hoe zij thuis kerst vieren. Sommige kinderen vinden dat een boom en een stalletje erbij horen, anderen niet. Enkele kinderen gaan met de kerst altijd naar een speciale viering en vertellen hierover. De leraar vertelt de kinderen meer over de kerstviering (wat wordt er gevierd, hoe vieren mensen het).

Kerdoel 39: kleuterklas

Wat doen de kinderen?

De kinderen maken een boswandeling en **gebruiken bewust** hun zintuigen: ze kijken, ruiken en luisteren.

Ze denken erover na waarover ze zich het meest **verwonderen**.

Ze vertellen dat aan elkaar en geven daarvoor tevens **argumenten**.

Ze **veralgemeniseren** al die indrukken in een aantal **statements** die het belang, de betekenis van het bos uitdrukken .

Ze vertellen van hun ervaringen en luisteren naar de ervaringen van de anderen. Ze spelen hun ervaringen uit in een spel.

Wat doet de leerkracht?

De leerkracht maakt vandaag een wandeling met de kinderen in het bos.

Zij doet dat omdat ze de kinderen wil **laten ervaren** hoe belangrijk, hoe waardevol natuur voor mensen is.

Zij geeft de kinderen de 'opdracht' goed hun ogen, neus en oren te gebruiken.

Op een rustig plekje laat ze kinderen over hun **ervaringen vertellen**.

Zij nam zich voor al die ervaringen **samen te vatten** in een aantal punten die aangeven waarom bossen zo belangrijk zijn voor mensen, welke betekenis bossen voor mensen hebben.

Voorbeelden: Verwonderen in het bos

Het is voorjaar herfstwandeling kan ook) en prachtig weer. De juf besluit met de kinderen te gaan wandelen in het nabijgelegen bos. De bomen beginnen net weer bladeren te krijgen en overall komen allerlei kruiden boven de grond. Ze heeft vooraf aan de kinderen gevraagd om **goed om zich heen te kijken**, te **ruiken** en hun **oren de kost te geven**.

Op een mooi plekje in het bos gaan ze zitten en de juf vraagt wat ze zien, wat ze ruiken en wat ze horen. De kinderen **sommen op**: vogels die fluiten (andere kinderen vinden dat ze zingen), verschillende soorten bomen, ze horen een specht maar ook geluiden van het verkeer, een kerkklok of fabrieken, de geur van bloemetjes en van hout, allerlei kleuren groen, slakken, kevers, enzovoort.

De juf vraagt ze twee **dingen in gedachten te nemen** waarover ze zich het meest verwonderen. Ieder kind mag die twee dingen noemen en **uitleg geven** over het waarom van die verwondering. De 'top vijf' van al die verwonderingen vertaalt de juf in een zin als: 'Dus het bos is zo belangrijk, is zo waardevol, heeft betekenis, omdat.....!'